

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2021

Redaktion:

Anders Söderberg
Charlotte Hedenstierna-Jonson
Anna Kjellström
Magnus Källström
Cecilia Ljung
Johan Runer

Utgiven av Sigtuna Museum

Runstenen U 586 och dess förhållande till en karta, en kartritare, en kyrka och en masugn

Anna Östling

”Gunnbjörn och Åsbjörn och Sigvat de lät resa denna sten efter Toke, sin gode fader. Gud hjälpe hans ande och själ bättre än han förtjänade. Holmfrid lät göra bron.”

Texten är hämtad från runsten U 586 i Edsbro socken, Norrtälje kommun. Den är i sig inte särskild anmärkningsvärd men omtalar ändå en bro. Om man däremot kopplar samman den med en karta från 1641 blir texten mer intressant: på kartan finns ett antal stenar inritade vid socknens kyrka. De går på var sida om en väg och ger intryck av att vara ett monument, kanske en bro. Skulle det kunna vara så att det monument som är avbildat på kartan är en runstensbro och i så fall, är det den bro som omtalas på U 586? På den största stenen har kartritaren ritat in en linje som eventuellt skulle kunna representera en runristning, men mer om detta senare.

Upptäckten av kartan skedde under ett helt annat uppdrag på ett museum men tanken att det går att koppla ihop runstenen med kartan har varit svår att släppa. Artikelns syfte är alltså att diskutera om den bro som syns på kartan är den bro som omtalas på runstenen.

Platsen

Edsbro ligger i Norrtälje kommun, drygt två mil norr om Norrtälje stad och knappt fem mil öster om Uppsala. Området har inte varit föremål för några stora byggen eller infrastrukturella satsningar sedan sekelskiftet 1900 och därför är den arkeologiska kunskapen om området mindre än i mer exploaterade områden längs järnvägs- eller vägsträckningar eller vid nya bostadsbyggen. Det finns en inbyggd obalans mellan det vi vet om högt exploaterade områden i storstadsregionerna och landsbygden. Platser som Edsbro, som efter en snabb blick i register och arkiv ser ut att vara en intressant plats ur ett arkeologiskt perspektiv, hamnar ofrånkomligt i glömska. Det är väl förvisso så det måste vara, allt kan inte undersökas hela tiden och det måste ju finnas något för framtidens arkeologer och historiker att undersöka också. Men jag har ändå blivit lite förvånad över den vetenskapliga tystnad som legat över Edsbro med tanke på att ett flertal arkeologiska högdjur har intresserat sig för platsen, som Johannes Bureus, Andreas Oldeberg, Mårten Stenberger, T. J. Arne, Bernard Salin, Gustaf Hallström, Otto Janse och Alf Nordström liksom på senare tid, Helmer Gustavson och Björn Ambrosiani.

Figur 1. Två bautaastenar vid Edsbro kyrka. Foto: T. J. Arne 1915 (ATA).

Edsbro är idag sannolikt mest känd för den masugn som länge dominerade orten och övriga kulturmiljöer har hamnat i masugnsruinens skugga. För denna artikels skugga räcker det nästan att konstatera att den verksamhet som pågick vid masugnen har lämnat avsevärda fysiska och mentala avtryck i Edsbro sedan den anlades 1686 och fram till dess nedläggning 1919. Vissa av dessa avtryck har dock betydelse för fornlämningsbilden i området. Anledningen till att den uppfördes var att den skulle ersätta masugnen i Skebobruk, när den brann ned i slutet av 1600-talet. Tvåhundra år senare anlades en järnväg mellan Skebobruk och Edsbro för att underlätta transporterna mellan dem och 1891 öppnades järnvägstrafiken mellan Rimbo och Häverösund i vilken den äldre sträckan införlivades. Järnvägen går i öst-västlig riktning norr om kyrkan och bör alltså ha påverkat områdets fornlämningar. Till exempel undersökte arkeologen Bernhard Salin det så kallade Åsbygravfältet på 1890-talet vilket sannolikt hade att göra med järnvägsbygget. Gravfältet ligger precis i anslutning till det aktuella området för den här artikeln.

De fornlämningsmiljöer som har beskrivits från 1600-talet och fram till dess, med omfattande gravfält och en påfallande mängd resta stenar är idag svåra att skönja, även om spår finns. Men sedan bygget av masugnen tycks övriga kulturhistoriska lämningar helt hamnat i skuggan av masugnen.

Landskap och annat

På de fotografier och avbildningar som finns från tidigt 1900-tal syns ett lantligt landskap med den medeltida kyrkan som centrum (*fig. 1*). Man kan ana ett fornt landskap med resta stenar och kanske skymtar man också något gravfält. Det finns

Figur 2. Bautastenar längs vägen norr om Edsbro kyrka. Foto: Otto Janse 1903 (ATA).

ett antal fotografier från 1900-talets början som ger en aning om hur omgivningarna kan ha sett ut flera sekel tidigare. På ett av fotografierna syns en väg som gör en sväng (fig. 2). På ena sidan av vägen syns en gårdesgård och på den andra en rad resta stenar. I ATA står vid fotot att det är taget norr om kyrkan där också det eventuella runstensmonumentet kanske stod. Det är svårt att tro att det är runstensmonumentet som syns på bilden men kanske inte omöjligt.

I Riksantikvarieämbetets Fornsök syns norr om kyrkan en rad gravfält som ligger längs Åsbyåsen som går i nord-sydlig riktning. I flertalet av gravfälten påtalas att det finns resta stenar, eller bautastenar. Arkeologen Bernhard Salin undersökte ett gravfält vid Åsby 1899. Det finns inte mycket i ATA om grävningen. Det finns några fotografier och ett par fyndposter i Statens historiska museum (inv. nr 10743 och 14610) som eventuellt härrör från Salins undersökning. Av fynden märks ett hopvikt svärd, sköldbucklor och spjutspetsar. T. J. Arne (1919: 200) nämner Salins undersökning och de undersökta gravarna, men konstaterar endast att "[f]lertalet gravar hänföra sig till romersk tid". Salins undersökning nämns också av Birger Nerman (1917: 240), men mer än så är svårt att hitta.

I Handteckningssamlingen i ATA finns även några akvareller målade vid slutet av 1800-talet (fig. 3). I en redogörelse för Upplands fornminnesförenings tidskrift verksamhet 1869–75 (tryckt i UFT4 1875:iv) skriver föreningens ordförande Carl Arvid Klingspor: "Tvänne af föreningens medlemmar hafva öfversändt skriftliga bidrag, [...] den andre, hr bruksläkare J. A. Nygren från Skedbro Bruk, beskrifning jemte teckningar öfver fornminnen i trakten af Edsbro kyrka." Bland bilderna finns även en ritning över ett gravfält med bautastenar norr om Edsbro kyrka.

Enligt SOL (s. 68) betyder ortnamnet Edsbro (*Hæsabro* 1287) 'åsbornas bro' och alltså inte bildat till ordet ed, som man kan tro av den nutida namnformen. Stämmer detta understryker det att åsen där de tidigare nämnda gravfälten anlagts haft en stor betydelse. Kanske har det nu försvunna monumentet varit en bro för dem som bodde vid åsen? Det finns uppgifter om att det innanför kyrkans norra bogårdsmur så sent som i slutet på 1800-talet funnits vad som kallas en tingshög som sannolikt försvann i samband med anläggandet av järnvägen i slutet av 1800-talet. Tingshögen

Figur 3. Bautastenarna mellan Edsbro kyrka och Åsby. Tuschteckning av C. A. Klingspor från 1800-talets andra hälft (ATA). Foto: Lars Kennerstedt/Forndok.

ska enligt Erichs & Wilcke-Lindqvist (1953: 434) ha synt tydligt på ett fotografi som visades författarna av den mycket arkeologiskt intresserade komministern K. A. Grandin. En tingsplats nämns också av Carl Arvid Klingspor 1872 (UFT 2: 17 f.): ”Enligt sägen skall nära kyrkan varit tingsplats, hvarest Upplandslagmännen Birger Persson till Finsta och hans som Israel Birgersson varit de siste, som hållit ting. Minnet lefver ännu i trakten af en blodig strid, som skall ha stått härstädes mellan Uppländingar och deras fiender från sydligare landskap. De talrika bautastenar, som här finnas samlade, tycks gifva stöd för denna sägen”.

På kartan ser man, vid kyrkan, en märklig formation: ett avgränsat område med vad som eventuellt skulle kunna vara markeringar för gravhögar. Det står inget i kartans legend om detta. Om tingshögen ingick i ett större gravfält som låg intill kyrkan kan lantmätaren förstås ha tyckt att det var värdefullt att markera detta. Men vi återkommer till kartan och lantmätaren.

Att det fanns resta stenar i Edsbro beskrevs redan i Olof Rudbecks *Atlantica* från slutet av 1600-talet: ”Uplandz Landz Secreteraren Dikman, när han i Rooslagen war wijd Edzbroo kyrkia, och sågh der elfwa stoorra Stenstodar stå upreste, frågade han Landtmännen hwad de betydde? Swarade de, att der war fordom een heel Brudskara wänd i desza Stenar, och i wargar” (Rudbeck 1698: a12). Måhända beskriver han monumentet? Eller så är det några helt andra stenar i området. Såväl ”brudskara” som ”wargar” syftar troligen till att beskriva en stor hop av människor. Begreppet *Wargar* i betydelsen reservmanskap för den indelta armén har eventuellt fallit i glömska, men finns belagt från 1541 (SAOB: *Vargerung*). Detta ger en annan och kanske mer trovärdig betydelse av det som Rudbeck beskrev.

Bautastenarna har uppenbarligen väckt intresse tidigt, inte bara från Rudbeck. Vid Jonas Håkansson Rhezelius besök 1635 fanns ett fyrtiotal stenar och på 1870-talet drygt tjugo (Erichs & Wilcke-Lindqvist 1953: 434). Idag är de tydliga gravfälten

Figur 4. Karta över Edsbro, ritad av lantmätare Sven Månsson 1641 (aktbeteckning A22-1:a3:90).

borta och så också de flesta resta stenarna. Mycket av landskapet har påverkats av olika tiders exploatering. En av de större förändringarna kom i samband med bygandet av den tidigare nämnda masugnen samt anläggandet av den järnväg som byggdes i samband med masugnen i slutet av 1800-talet.

Nu till saken – kartan, lantmätaren och stenarna

Som redan nämnts fick jag vid ett helt annat uppdrag syn på en märklig samling stenar på en karta på 1641 (fig. 4). Utan att vara expert på runstensmonument ledde teckningen tankarna till en runstensbro, kanske liknade den Jarlabankes bro i Täby. Uppdraget tillät inte några djupare analyser av detta, men kartan fanns kvar i medvetandet som en liten irriterande sten i skon. Men vad skulle jag göra med kunskapen? Svårt, men här följer ett resonemang om kartan och om runstenen.

Kartan är sammansatt av två delar (fig. 4). Informationen i kartans högra del är sparsmakad och där syns enbart kyrkan, klockstapeln, stenmonumentet, en legend och en kompassros (mer om den längre fram). Och, en märklig inringad yta intill kyrkan som faktiskt skulle kunna vara ett gravfält. Kanske rent av ett av de gravfält som vi vet har funnits på platsen och som då innehöll den omtalade tingshögen. Det måste ha funnits en anledning till att lantmätaren ritat in just dessa anläggningar. Var de särskilt viktiga? Varför annars ett nästan tomt blad? På kartan, strax nedanför kyrkan ser man sammanlagt tio stenar som står på båda sidorna om en väg som går i öst-västlig riktning. Nio av dess står samlade: fem norr om och fyra söder om vägen. Åtta av dessa stenar ser ut att vara av samma storlek och en är något större. Den tionde stenen står skild från de andra något närmare kyrkan. Om den hör till de övriga stenarna eller är en solitär är omöjligt att veta. Jag har valt att inte räkna den till de andra. Själva bron skulle då bestå av nio stenar, fyra på ena sidan av en väg och dem på den andra. En av stenarna är något större och det ser ut att vara inritat en linje

Figur 5. Detalj ur kartan över Edsbro. Till vänster med söder uppåt i bild, och till höger med söder nedåt i bild.

på den som följer stenens form. I kartans beskrivning står enbart ”Någre gamle steenar” (se fig. 5).

Runstenen U 586 omtalar en bro, kanske hänger runstenen ihop med avbildningen på kartan? Är det denna sten som har stått i bron? Det är ju i det närmaste omöjligt att bevisa att så vore fallet. Som jag ser det finns det lite olika scenarier:

- Det fanns ingen runsten i bromonumentet.
- Det fanns en runsten i bromonumentet som eventuellt är U 586.
- Det fanns en runsten i bromonumentet som nu är helt förkommen.
- U 586 hör till en annan bro som ligger någon kilometer väster om kyrkan.
- Kartans perspektiv är förskjutet och den inritade bron ligger i själva verket någon kilometer väster om kyrkan

Kartan är från 1641 och den är ritad av den produktive lantmätaren Sven Månsson. På senare kartor finns stenarna inte kvar och omtalas inte heller. Däremot omtalas bron intressant nog i en relation till Rannsakningarna från 1672 (Rannsakn. 1:1 s. 91):

”Uthj Nördinghundratz härade och Edzbroo Sochn uthmedh Kyrkian dher Allmenne vägen löper fram, är på begge sijdor om vägen upreeste stoor höga bredha stehnar, och stå emoth hwar andre i radh, men ingen skriff finnes på dhem, föruthan desse ähro många andre mindre stehnar upsatte strax dher hoos på en högh backa, Åssby backa kallat uthaf byyn”.

Vid Rannsakningarna från 1683 verkar monumentet vara försvunnet, vad som står om Edsbro är följande (s. 94):

- ”26. Uthj kyrkian hänger ett Jätte-sijdo been.
 27: Vppå Lundby Skoogh ståår een Borgh, den kallas Lundz borgh, hvilken synes medh Menniskiohänder upsatt vara.
 28. Uppå Åhssby backa finnes och många Runsteenar och Jätte griffter
 29. På Broo gjärdet är och een runsteen kullfallen.”

Figur 6. Detalj av Sven Månssons karta med runstenen U 30. Texten i beskrivningen lyder: "H: En runsten står in om gärdesgården i Engen medh Runer all öfver beskreffwin." (LMS arkiv, sign. A1:34–35).

I relationen från 1672 står uttryckligen att det inte finns någon skrift på stenarna, vilket onekligen talar för att det inte har funnits några runor på monumentet. I relationen från 1683 omtalas inte bron alls, men det nämns att det finns många runstenar på Åsbygravfältet. Jag gissar att den runsten som omtalas 1683 är U 586, eftersom den är ligger omkullfallen i Bro gärde. Å andra sidan nämns att det finns "många Runsteenar" på Åsby backar. Dessa stenar har rimligtvis varit oristade bautastenar.

Förvillelser

Så långt var allt väl, en teori växte sig fram där tanken var att stenarna stod söder om kyrkan, ungefär på den plats där masugnen kom att byggas på 1680-talet. Stenarna fanns med i Rannsakingarna från 1670-talet, men inte ett tiotal år senare. Alltså: det fanns en runstensbro på platsen som försvann i samband med att masugnen byggdes. Detta passade utmärkt ända tills jag dubbelkollade och insåg att kompassrosen visade söder uppåt i kartan (fig. 5). Jag hade tolkat kartan fel och mitt klockrena resonemang föll som ett korthus. Arbetet med masugnen hade alltså inte förstört bron. Hur skulle jag kunna komma vidare? Varför inte med lantmätaren?

Figur 7.
Månssons karta
med runstenen
U 890 (detalj).
Karttexten anger
bara "Runsten".
(LMS arkiv, sign.
A4:151–152).

Lantmätaren Sven Månsson och hans förhållande till runstenar

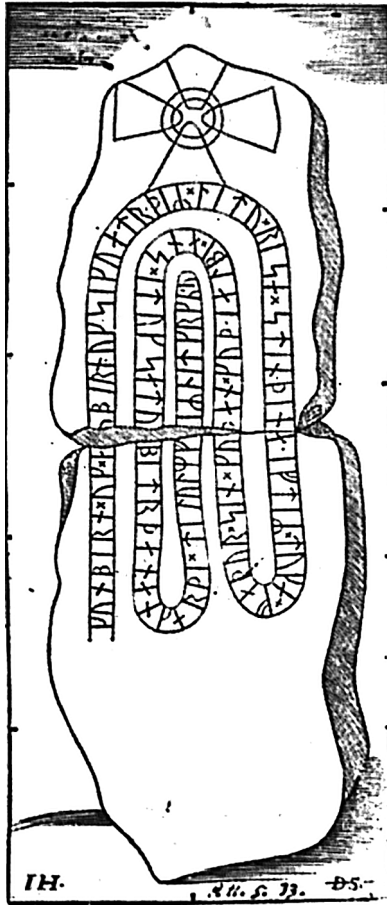
Sven Månsson föddes i Vadstena 1610 och började mäta upp gårdar redan som tjuvårning. 1635 blev han och lantmätare i Uppland och han ritade ett stort antal kartor fram till sin död 1648 främst i Stockholms skärgård (Ekstrand, 1896–1903: 169).

Månsson var en produktiv tjänsteman som ritade hundratals kartor. Men enbart på två av dem har han i text noterat runstenar. På Runverket vid Riksantikvarieämbetet förvaras ett kartotek som upprättades på initiativ av Helmer Gustavsson. På korten i kartoteket har det noterats på vilka historiska kartor det finns runstenar inritade. I kartoteket finns inga uppgifter om runstenar i Edsbro, men det står inte heller på angivet på kartan att det finns någon runsten där.

I kartoteket finns det dock noterat två kartor där Månsson har noterat att det finns runstenar, U 30 vid Kvarsta i Hillehögs socken på Ekerö (fig. 6) och U 890 vid Österby i Ålands socken i Uppsala kommun (fig. 7). På de kartorna har han dock intill den avbildade runstenen, eller i legenden skrivit att det är en runsten (fig. 6 a & b). Men precis som på Edsbrokartan har han också ritat in en linje som följer runstenarnas kontur. Jag vill gärna tro att linjen representerar en runristning även i Edsbrofallet.

Runstenen

Runstenen, U 586 (fig. 8), är idag den enda kvarvarande runstenen i socknen och står i dag någon kilometer väster om kyrkan och platsen för det förmodade bromonumentet. Ytterligare två är kända men sedan länge förkomna. Texten har som nämnts tolkats på detta sätt: "Gunnbjörn och Åsbjörn och Sigvat de lät resa denna sten efter Toke, sin gode fader. Gud hjälpe hans ande och själ bättre än han förtjänade. Holmfrid lät göra bron." Det finns spår av en runslinga även på stenens baksida, men denna text har hittills inte kunnat läsas och tolkas. Enligt Upplands runinskrifter hör U 586 till en tidig typ av uppländska ristningar med runorna inom enkla oornerade

Figur 8. Runstenen U 586 som den avbildades i slutet av 1600-talet. Träsnitt i Bautil (B 569). Efter Upplands runinskrifter.

slingor (UR 2: 477). Det påpekas också att det "[e]tt par mil S om U 586 återfinnas två representanter för samma »ristningar i Gunnarsstil», nämligen U 518 och U 539. Även den andra Brostenen, den nu försvunna U 587, torde ha varit av denna ålderdomliga typ" (den nu försvunna U 587 omtalar ingen bro, men har däremot funnits i Bro, vilket kan vara lite förvirrande).

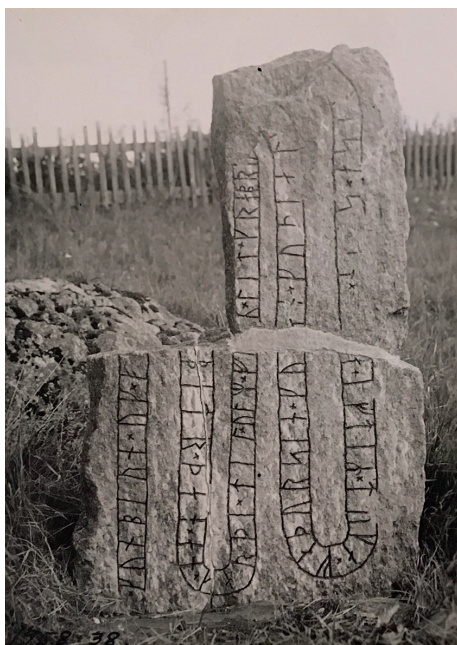
Den tidigaste uppgiften om stenen finns som nämnts i Rannsakningarna 1683: "På Broo gjärdet är och een runsteen kullfallen." Vid denna tid var stenen sönderslagen i två ungefär lika stora delar. Olof Celsius uppger 1728 att stenen fanns "Wid Broo kåhltäppa i gårdet, i Äsbro sochn, på andra sidan om kyrkian emot Broo derest Capellan bor" (citerat efter UR 2:475).

Stenen fanns kvar 1763, men inte när Dybeck besökte platsen 1871. Dybeck skriver följande om den intressanta fornlämningsmiljön söder om Edsbro kyrka (citerat efter UR 2: 476):

"Edsbro är [...] utan tvifvel den fornminnesrikaste socken i häradet. Efter flere besök och uppehåll i orten meddelas här ett och annat af hvad jag der iakttagit. Det är egentligen i närheten af det utaf ett vattendrag genomskurna edet mellan sjön Sättern och Kyrkviken af Närdingen som minnesmärken finnas. Till en början får nämnas att alla de tre runstenar, hvilke funnits i socken, nu äro förkomne. Jag uppoffrade fruktlöst flere dagar för att återfinna i synnerhet Lilj. 285 [= U 586], hvilken skall legat i Bros södra gärde."

1919 beskriver T. J. Arne att två delar av U 586 återfunnits "härom året som sättning kring en brunn". På 1950-talet hittades ytterligare delar av runstenen som sattes ihop med de övriga två (fig. 9). Detta finns beskrivet av Sven B. F. Jansson (1954:9):

"I Bro (3:2) i Edsbro socken hittade gårdsägaren, då en 1700-talsbyggnad revs sommaren 1952, ett fragment av en runsten, vilket på ett mycket lyckligt sätt kompletterade den skadade och brustna Brostenen (U 586). Stenens fyra delar sammanfogades med inborrade järndubbar och med stenkitt och restes vid Bro, 15 m S om ån mellan Sottern och Närdingen, vid den gamla landsvägsbron, vars landfästen ännu skönjas. [...] Det visade sig, att inskriften har fortsatt på stenens baksida."

Figur 9. U 586 efter komplettering av det nyfunna fragmentet.

Foto: S. B. F. Jansson 1943 (ATA).

Figur 10. Runstenens baksida.

Foto: Helmer Gustavson 1971/
Runverkets bildsamling.

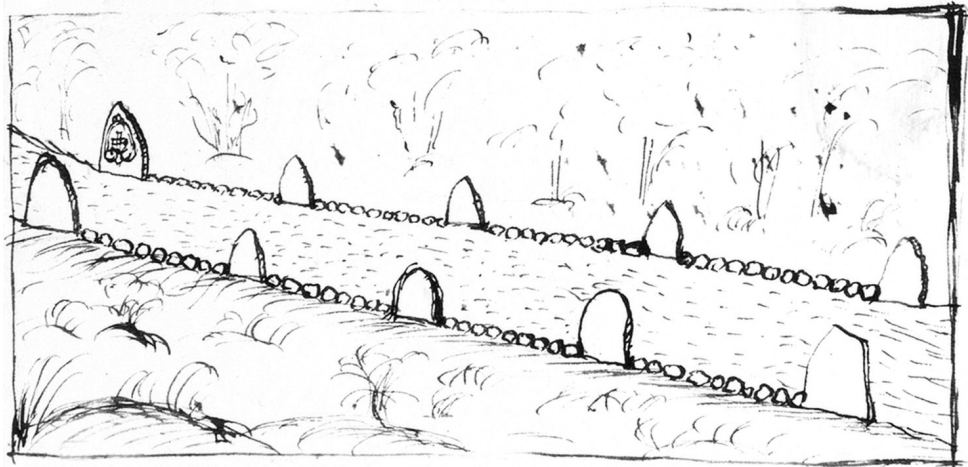
Inget försök att tolka texten på baksidan görs förrän i början av 1970-talet då ovan nämnde K. A. Grandin hör av sig om dessa runor till Helmer Gustavson som inspekterar dem. Gustavson rapporterar in iakttagelsen till Riksantikvarieämbetet i en rapport 1972 (ATA dnr 2763/72). I rapporten konstaterar han att det fanns ”svaga spår av en runristning i form av en oörnerad u-formad runslinga med rester av runor [...] I slingan är huvudstavarna till ett 15-tal runor, svagt skönjbara. Runhöjd 7–8 cm”. Han konstaterar att av runa 1 finns bara nedre delen bevarad, efter runa 3 finns möjligen ett korsformat skiljetecken och att runa sju kan ha varit ett s. Han framhåller också att runorna bör undersökas noggrannare och i bättre ljus framöver. Vad som står på baksidan är alltså fortfarande höljt i dunkel.

Det finns en lång rad spår som skulle vara intressanta att följa. Kanske skulle man kunna titta närmare i ATA:s material och bättre utreda var man har grävt och hur mycket? Kanske skulle man kunna undersöka runstenen bättre och tolka baksidestexten? Det finns material i ATA som skulle behöva läsas och begrundas. Kanske skulle man kunna göra en bättre analys av geografin och topografin i området? Denna artikels syfte har i första hand varit att visa att kartan finns, samt diskutera frågan om de stenar som är avritade på kartan representerar en runstensbro och i så fall om U586 skulle ha kunnat ingå i sagda bro. Förhoppningsvis kan någon intresserad forska vidare i ämnet.

Hur kunde ett monument se ut?

Frågan om hur det förmodade runstensmonumentet i Edsbro har sett ut vid tiden för dess uppförande är svår att svara på. Det vi har att gå på är kartan från 1641 och beskrivningen i Rannsakingar från 1670-talet. Det är inte heller många andra broar

Figur 11. Jarlabankes bro som den avbildades av Johan Peringskiöld på 1600-talet.

som vi känner till hur de såg ut när de konstruerades. På kartan finns inga tecken på att bron har gått över något vattendrag, inte heller i Rannsakningarna nämns något om detta. Det som båda källorna visar är att det står stenar på var sida om en väg. Det är lite vanskligt att jämföra broarna utan att veta om deras ursprungliga syften. Har de haft samma innebörd? Har de olika form för att de representerar olika företeelser, beroende till exempel på sitt läge i landskapet? Betyder det något att Edsbrobron ligger nära en tingshög, en plats där sedan kyrkan restes? En jämförelse blir enbart en visuell jämförelse. Det är också egentligen skilt från artikelns huvudsyfte; att diskutera möjligheten att U 586 ingått i ett monument som glömts bort utifrån en karta och vem som ritat kartan. Men det finns onekligen ett intresse i att se på de monument vi ändå känner till. Det ger Edsbromonumentet ett sammanhang och därmed en plats i medvetandet.

Intressant när man funderar på hur monumentet sett ut är att veta att begreppet bro i detta sammanhang betyda såväl 'fribro', 'vägbank' som 'iordningställt vadställe'. Det behöver alltså inte vara det som de flesta idag tänker på vilket sannolikt är en fribro som leder över vatten eller något annat fysiskt hinder i topografin (se även Ronnevik 1978 för definitioner). Enligt det vi vet skulle jag tolka monumentet i Edsbro mer som en vägbank än som en fribro över vatten. Det mest kända runstensmonumentet i landet är Jarlabankes bro i Täby. Det var sannolikt ett betydligt praktfullare monument än Edsbro med sina cirka 150 meter och (ursprungligen troligen) fyra runstenar. Inte heller Jarlabankes bro ser ut att vara en fribro. Åtminstone inte på de avbildningar som gjordes på 1600-talet av Johan Hadorph respektive Johan Peringskiöld. Denna bro har dock sannolikt gått över en sankmark, då det på de arkeologiska undersökningar som genomfördes på 1930-talet kunde visa att bron tidvis varit täckt av vatten. Det hittades då inte heller något tecken på att det rörde sig om en fribro, annat än möjligtvis över korta sträckor (Andersson 2009).

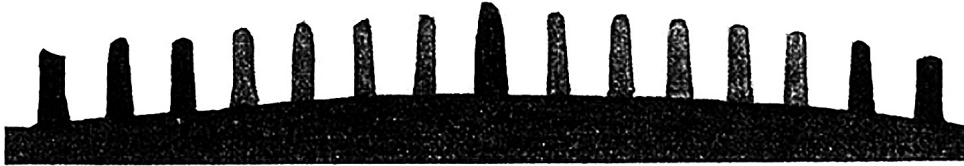
Peringskiölds avbildning visar fem stenar på var sin sida om vägen. På en av dem syns runorna tydligt med runorna vända mot vägen. En får anta att den sten som står mittemot också har runor. Peringskiölds avbildning är sannolikt en avrit-

ning och tillsnyggning av Hadorphs teckning. Peringskiöld har lagt till detaljer som växtlighet, samt lagt in perspektiv i teckningen, men innehållet är detsamma. De bådas huvudintresse var dock runstenarna och hela bron är därför inte avbildad. Om längduppskattningen 150 meter stämmer, bör det ha varit betydligt fler stenar än tio i Jarlabankes bro. En fråga som de flesta intresserade ställer är om avbildningar gjorda 600 år efter uppförandet verkligen visar hur bron ursprungligen sett ut? Om detta vet vi intet. Richard Dybeck skrev på mitten av 1800-talet att en av runstenarna var sönderslagen och 1879 uppgav den dåvarande riksantikvarien Hans Hildebrand att ”de omorgsfullt lagda och resta kantstenarna är längesedan försvunna” (citerat efter Andersson 2009). Om det på ett par hundra år blir så förstört kan man misstänka att monumentet förfallit en hel del även mellan 1000-talet och 1600-talet. Å andra sidan har vägsträckningen varit ungefär densamma sedan tusentalet.

I Rannsakningarna beskrivs monumentet i Edsbro som att det står stenar mitt emot varandra på båda sidor av vägen. Det står däremot ingenting om hur många de är eller om antalet skiljer sig mellan vägens båda sidor. På kartan består monumentet av nio eller möjligen tio stenar. Fem stenar står norr om vägen och fyra söder om. Och så den tionde som står ett antal meter närmare kyrkan. Om denna sten tillhör monumentet vet vi inte, men eftersom den är inritad på kartan och inga andra stenar är det möjligt att den hör till. Dock tycks områdets mest omtyckta konstruktion ha varit resta stenar, som man fortfarande kan se på vissa håll. Den tionde stenen skulle alltså kunna vara en helt fristående rest sten som inte alls har något med monumentet att göra. Av de nio stenarna som står längs vägen är det en som avviker i storlek. Den står söder om vägen och är något större. Det är också på den som lantmätare Månsson har ritat in en linje, likt han gjort på de andra kartor där han markerat runstenar. Stenarna på södra sidan står något tätare än de på norra om man tittar på kartan. Den eventuella tionde stenen är av samma storlek som de mindre och står ungefär precis mitt emellan kyrkan och monumentet.

Vår kunskap om hur runstensbroarna har varit utformade i detalj är delvis bristfällig. De vi har bäst kunskap om är den ovan nämnda Jarlabankes bro, bron i Läbyvad sydväst om Uppsala och den vid Ängby hage i Lunda socken i närheten av Sigtuna. Man kan misstänka att det har funnits betydligt fler, och i fler former än vad vi känner till. Det finns ett 80-tal runristningar i Uppland som omnämner broar (Ronnevik 1978) och av dem har vi alltså lite mer på fötterna när det gäller tre stycken. De båda arkeologiskt undersökta bromonumenten i Ängby hage och i Läbyvad tycks ha haft en annan utformning än Jarlabankes bro. Arkeologen Gunnar Ekholm menar att Ängby- och Läbymonumenten är av liknande typ, där stenarna har stått i rad och inte på var sin sida om en väg, och att den största stenen stått i mitten så att monumenten bildar en båge.

Monumentet i Ängby beskrivs på följande sätt (Ekholm 1948:32): ”Tydligt har monumentet varit sammansatt av 3 breda, mycket omsorgsfullt huggna stenar, stående i mitten (runstenen) och på flyglarna. Mellanrummen ha utfyllts av 12 bauta-stenar av smäckrare struktur.” Ekholm menar att monumenten i Ängby och i Läby är lika och ”att de visa så betydande överensstämmelse att något samband dem emellan måste anses föreligga”. Han menar också att det mindre Läbymonumentet (cirka 12 m)

Figur 12: Monumentet från Ängby. Efter TOR 1948.

kan ses som en förenkling av det tre gånger så stora monumentet i Ängby hage. I artikeln finns en figur som visar hur Ekholm tänker sig att monumentet ser ut, dock bara som en siluett.

Samme Ekholm har även skrivit om monumentet i Läby och därtill låtit Uppsala-konstnären Olof Thunman göra en rekonstruktion (Ekholm 1938). I den artikeln är det dock svårt att i text utläsa någon tydlig beskrivning av hur monumentet har sett ut. Runstenen kopplas här mer ihop med det de stensättningar som ligger intill. Det ska sägas att artikeln om Ängby är skriven nästan 20 år senare och dessutom har ett delvis annat fokus.

Runstensmonumentet i Edsbro har fler uppenbara likheter med Jarlabankes bro än med de andra. Fast egentligen är den enda likheten att stenarna står på var sin sida om en väg till skillnad från Läby och Ängbymonumenten. Den största skillnaden mellan bron i Edsbro och Jarlabankes bro är storleken. I den senare fanns fyra runstenar, i Edsbro (eventuellt) en. I båda monumentet är dock runstenarna större än övriga stenar. Det finns inte heller några tecken på att de mindre stenar som legat mellan stenarna i Jarlabankebron har haft någon motsvarighet i Edsbro.

Till diskussionen om hur det hela sett ut vill jag lägga till att det i både Ängby och Läby funnits många resta stenar som inte verkar ha något med runstenarna att göra, precis som i Edsbro. De härrör sannolikt inte heller till samma tid utan restes under äldre järnålder. Ekholm lyfter i artikeln om Läby även gravfältet i Edsbro som en liknande typ av fornlämningsmiljö.

Slutsatser

Det började som ett höjt ögonbryn som sedan rynkades i samband med feltolkningar, okunskap samt även brist på källmaterial. Det är tydligt trakterna runt Edsbro kyrka är mycket rika på fornlämningar från en lång tidshorisont. Som nämndes i inledningen har inte heller några exploateringsarkeologiska undersökningar gjorts i området sedan sekelskiftet 1900. Det står också helt klart att de historiska kartorna inte ska glömmas bort.

Vad gäller själva bron har det inte gått att belägga vare sig det ena eller det andra. Det finns bevisligen en runsten som omtalar en bro, på runstens baksida finns runor som inte har tolkats. På kartan från 1641 syns stenar inritade längs en vägsträcka och på en av dem har kartritaren lagt till en linje på den största stenen. Det har han gjort på ytterligare två kartor, på dem har han dock noterat att det är runstenar, något som saknas på den aktuella kartan. De på kartan inritade stenarna beskrivs också i Rannsakningarna från 1670-talet. Där nämns inte heller att det funnits runor på någon av stenarna. Bron försvann möjligen mellan 1672 och 1683, då de inte längre nämns i Rannsakningarna. I tiden skulle det sammanfalla

Figur 13: Monumentet från Läby. Rekonstruktion av Olof Thunman.

ungefär med byggandet av masugnen. Men det kan förstås vara så att bron inte bara nämns i Rannsakningarna och att den visst fanns kvar. Bygget av järnvägen i slutet av 1800-talet störde området kraftigt och det är inte osannolikt att bron försvann då. Det är också osäkert var U 586 ursprungligen stått. Det svåra med att förstå hur monumentet sett ut är att utröna huruvida kartan är trovärdig eller om proportioner och längdförhållanden är korrekt återgivna. Kanske betyder det faktum att kartan så tydligt visar upp kyrkan och dess omgivning att dessa företeelser varit extra viktiga.

Idag är det svårt att se spår efter alla bautastenar och gravfält. Men så sent som i slutet av 1800-talet var det tydligt att landskapet runt Edsbro till viss del präglades av dess fornminnen, med tingshög, gravfält och bautastenar. I det landskapet känns det kanske inte så främmande att tänka in ett runstensmonument. Bron är också placerad i ett närmast sakralt område, med omfattande gravfält från äldre tider.

Det går inte att vare sig bevisa eller förkasta de scenarier som ställdes upp i artikelns inledning, men en kanske är det mest sannolika är att det har funnits en runsten i Holmfrids bro och att denna runsten är U 586.

Referenser

- Andersson, L. 2009. En bro mellan vikingatid om medeltid. *Bro till evigheten – Brons rumsliga, sociala och religiösa dimension under vikingatid och tidig medeltid*. Nordberg, A. & Vänehem, M. (red). Stockholm.
- Arne, T. J. 1919. Den senare förromerska järnåldern i Sverige. *Fornvännen* 14. s. 188–223.
- ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Ekholm, G. 1938. Ett uppländskt gravfält från la tønnetiden och andra fornminnen i trakten av Läbyvad. *Fornvännen* 33. s. 69–99.
- Ekholm, G. 1948. Runstensmonumentet i Ängby hästhage. *TOR* 1948. s. 29–33.
- Ekstrand, V. 1896–1903. Svenska landtmätare. Biografisk förteckning. [Del 1.] 1628–1900. Stockholm.
- Erichs, M. & Wilcke-Lindqvist, I. 1953. *Kyrkor i Närdinghundra härad: östra delen*. Sveriges kyrkor 70. Stockholm.
- Gustavson, H. Rapport till Riksantikvarieämbetet [ang. U 586] den 24 april 1972 (ATA 2763/72).
- Jansson, S. B. F. 1954. Uppländska, småländska och sörmländska runstensfynd. *Fornvännen* 49. s. 1–25.
- Nerman, B. 1917. Ynglingasagan i arkeologisk belysning. *Fornvännen* 12. s. 226–261.
- Norrtälje kommun. 2016. *Skebobruk. Ett riksintresseområde för kulturmiljövården*. Kulturmiljöutredning nr 22. Norrtälje.
- Nordberg, A. & Vänehem, M. (red). 2009. *Bro till evigheten – Brons rumsliga, sociala och religiösa dimension under vikingatid och tidig medeltid*. Stockholm.
- Rannsagn. = *Rannsakingar efter antikviteter*. 1–4. Red. Nils-Gustaf Stahre et al. 1960–98. Stockholm.
- Redogörelse för Upplands fornminnesförening. I. 1869–1875. UFT 4 (1875). s. i–xxiv.
- Ronnevik, M. 1978. Bro-, vad- och väginskrifter i Uppland och till dem knutna studier. 3-betygsuppsats i arkeologi, Stockholms universitet.
- Rosenberg, R. 2003. Brostenens läge i landskapet – en rumslig analys över resarnas attityd till sitt monument. C-uppsats i Arkeologi, Uppsala universitet.
- Rudbeck, O. 1698. *Olf Rudbäcks Atlants eller Manheims Tridie Del*. Uppsala.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket*. Utg. av Svenska Akademien. 1–. 1893 ff. (<https://www.saob.se/>).
- SOL = *Svenskt ortnamnslexikon*. M. Wahlberg (red). 2. rev. uppl. 1996. Uppsala.
- UFT = *Upplands fornminnesförenings tidskrift*. 1–. 1871 ff.
- UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. 1–4. Sveriges runinskrifter 6–9. Stockholm.

Kartor

- Sven Månsson 1630–40, LMS arkiv, sign. A1:34-35 (U 30 Kvarsta, Hilleshögs sn).
- Sven Månsson 1636, LMS arkiv, sign. A4:151-152 (U 890 Österby, Ålands socken).

Summary

This article discusses the possibility that a rune stone might have stood in a bridge at Edsbro Church in Norrtälje and if so, whether U586 could be this stone. The idea was sparked by finding a drawing of a monument on a map from 1641 resembling a rune-stone bridge similar to the well-known Jarlabanke bridge, but smaller.

Rune stone U586 in Edsbro parish, in the municipality of Norrtälje, is one of three known rune stones in the parish and the only one of the three that still survives. The runic inscription is rather standard: *Gunnbjörn and Åsbjörn and Sigvat erected this stone after Toke, their good father. God help his spirit and soul better than he deserved. Holmfrid made the bridge.* The final sentence in the inscription is especially interesting when one connects it with the sketch on the map from 1641. On this map the land surveyor Anders Månsson has drawn several stones flanking the road. One of these stones is larger than the others and on it he has drawn a thin line. Could this line indicate a runic inscription? On two other maps Månsson has drawn a thin line on stones which he describes as rune stones. Perhaps he did the same here on this map from Edsbro, but without stating that it indicated the presence of a runic inscription.
